

Közmondások (proverbia)

közszájon forgó népies szólások, melyek valamely tapasztalati igazságot, alkalmazott természeti vagy társaséleti megfigyelést, gyakorlati életszabályt fejeznek ki rendszeren fordulatos, gyakran élces v. képletesen körülíró s többnyire ritmikus alakban, s mint a nép eszejárását, szemléletét, emelkedő és elvonó képességét jellemző adalékok, nevezetes részét alkotják a folklóre-nak (l. o.). A K. a nép szóbeli hagyománykincsének azon elemei sorába tartoznak, amelyek a legkevésbé szoríthatók etnikus határok közé, minthogy rövid és velős, jórészt általános emberi helyzetek és körülményekben gyökerező voltuknál fogva nagyon alkalmasak arra, hogy egyik néptől a másikhoz kölcsönbe vándoroljanak s némi módosítással, v. sokszor ilyen nélkül is, annak közmondásai között polgárjogot nyerjenek. Ennyiben a K. közeli rokonai a jeles vagy ékes mondások (sententiae, gnomae, apophthegmata), idézetek, szálló igék (vagy röpké szók) szintén szájról szájra, néptől néphez vándorló és századok óta

egyik nemzedékről a másikra öröklődő értelmi hagyománykincsének, amely azonban legalább abban mégis különbözik a K.-tól, hogy míg emezeket a köztudat mindig egy-egy (v. akár több) egész nép tulajdonának ismeri, addig a jeles mondások, szálló igék s különösen az idézetek majdnem mindig ismert szerzőkre való hivatkozással forognak közszájon; habár sokszor nem azoktól erednek, akiknek tulajdonítják őket, míg viszont a K. sorában is akad sok olyan, amelyet némi utána járás ismert szerző alkotásának derít ki, amiért is amazok kategóriáir a K.-étől nagyon bajos élesen különválasztani. A K. közt ugyanis számos olyan van, amely ma már csak azért nem megy idézet számba, mert hosszú vándorlása közben elfeledték, hogy kitől ered; viszont számos «idézet» biztos szerző nevével jár szájról szájra, pedig akinek tulajdonítják, benne csak egy, a saját korában és népénél közismeretes «közmondást» juttatott forgalomba. A K. tehát a folklóre keretében csak igen csínján használandók fel egy bizonyos nép lelkének jellemző alkotási képen, mert ami bennünk az illető népet tulajdonképpen jellemzi, az csak a más népekével való s lehető legtágabb körben mozgó összehasonlítás alapján tűnik ki.

A K. forrásait illetőleg különösen a kinyomozhatólag irodalmi eredetűek, tehát a K.-ká vált tulajdonképeni idézetek (quotationes, citationes) jöhetnek első sorban tekintetbe, s itt a zsidó és keresztény vallás széles népkörre kiterjedő nagy hatása folytán természetes az ó- és újtestamentumi könyvek állanak legelől. Utánok a nyugat-európai népeknél nem jelentéktelen mértékű járulékkal a görög-római klasszikusok következnek, akiknek a K.-ká lett jeles mondásai közül azonban sok csak oda tért vissza, ahonnan eredt, t. i. a néphez. Ugyanez mondható különben a bibliai eredetű K. egy részéről is. A K. irodalma aránylag igen gazdagnak mondható, kivált, ha a fent kiemelt szigorú kritikai mértéket nem alkalmazzuk. Gyűjtésük, és fejtegetésükkel már az ókorban is foglalkoztak; a görögöknél p. paroemiographusok (l. o.) nevén egész csoport író művelte ez irodalmi ágat. Az ő nyomaikon haladtak a renaissance-kor azon filologusai (p. Rotterdami Erasmus) és követőik, akiknek csakhamar nálunk is akadtak utánzóik. K. különben csak csupán e gyűjteményekben, hanem egyéb munkákban, így különösen régi szótárakban, népszerűbb iratokban, különösen prédikációk és hitvitázó munkákban, stb. is fölös számmal találhatók. A legtöbbet azonban és a legmegbízhatóbb folklorisztikus anyagot mégis a nép ajkáról gyűjthetni, s újabban e részt nálunk is igen dicséretes munkásságot fejtettek ki főleg a nyelvőr néprajzi anyagának szorgalmas gyűjtői. L. még Jogi közmondás.